

טכנולוגיה בשירות ההלכה – לחיוב או לשלילה

המאמר דן בפרובלמטיקה הנובעת משימוש בטכנולוגיה מודרנית בשירות חיי הדת היהודית. נבחנות התגובות של העולם הרבני לתמורות ושינויים עמוקים בחברה היהודית כתוצאה של מהפכות תעשייתיות וטכנולוגיות. הגישות השונות של המצדדים והשוללים נבחנות בשלושה שינויים שהביאו לפסקי הלכה מהפכניים.

1. שטר מכירת עסקים בשבת.
  2. אפיית מצות על ידי מכונת אפייה כמעט אוטומטית.
  3. שימוש בשעון שבת (שהוא אב טיפוס למחשב ורובוט).
- המחלוקת בין הפוסקים קיימת קרוב ל-200 שנה ועד היום הזה. המצדדים טוענים שיש להתייחס לשינויים עמוקים ודינמיים בדפוסי חיים חברתיים כתוצאה של מהפכות תעשייתיות ולמצוא פתרון לבעיות שהתעוררו, כגון שמירת שבת בתעשייה, או מציאת מקורות פרנסה במסגרת ההלכה הפסוקה. המתנגדים סוברים שאין להשתמש בתחבולות הלכתיות כגון הערמה, גרמא כוח שני (המותרות בתנאים מסויימים) למטרות אלו מכיוון שבהכרח הדבר יביא להתבוללות של הציבור היהודי על ידי מחיקת היכר השבת בחיי הציבור או התאמה של ההתנהגות המקובלת לזו של הסביבה.

א. הקדמה

אני מודה לכם שבאתם לכנס זה לכבודי. אני מסתכל על המדענים הרבים שבאו לכנס זה וזוכרני שכשעליתי ארצה בשנת 1950 לא היו יותר מעשרה עד חמישה-עשר פסיקאים בארץ וביניהם לא יותר מאשר שלושה-ארבעה דתיים. כשנבחרתי ליושב ראש הראשון של האגודה "אנשי מדע שומרי תורה" היה מספר אנשי מדע שומרי שבת בכל המקצועות המדעיים כחמישים איש. היום יש יותר מאלפיים אנשי מדע ומהנדסים שומרי מצוות. מן הראוי להחיות את הארגון מחדש, לעשות בחירות חדשות. הרי אנו לא אנשי מדע שהם דתיים ושומרי מצוות. אנו גם לא אנשים דתיים שהם גם אנשי מדע, אלא זו דרך חיים שלנו. יש לנו הכוח והחובה להשפיע על סביבתנו ועל קהילתנו.

* מתוך סימפוזיון שהתקיים בכנס התשיעי לתורה ומדע (ניסן תשס"ב), במכון לב.

בד"ד 15, אלול תשס"ד

שנייה
קורות
שימוש
ועוד,
נרבות
זיהם.
זריות
לאכות
שלים-

טעים
באים

פואה

התלכטתי רבות איזו הרצאה לשאת ולאיוזו הרצאה מצפים ממני. אפשרות אחת, המקובלת בקהל אקדמי, היא לתת הרצאה אקדמית טהורה מאוזנת, בה אנתח את שני הצדדים, את החיוב ואת השלילה בשימוש בטכנולוגיה חדישה המאפשרת ליהודי דתי לתפקד במדינה מודרנית המושתתת על מדע וטכנולוגיה ועל שוויון זכויות וחובות. הואיל ועד היום יש רבנים חשובים המצביעים בעיקר על השלילה בשימוש בטכנולוגיה לשירות בחיי הדת, אלא אם הדבר נוגע לרפואה ופיקוח נפש, יכולתי לדון בצד העקרוני של הבעיה, לבחון אותה ולהבהיר את שני הצדדים, את החיוב ואת השלילה.

בחרתי בדרך אחרת. במקום לדון בבעיה התיאורטית, בחרתי להראות ולנתח שלושה מקרים חשובים (case histories) המשקפים את הפרובלמטיקה כולה. בהמשך דברי נוכל לראות שדעות הגשמעות היום לחיוב ולשלילה כבר נשמעו לפני 150-180 שנה, ולפעמים עם אותם הנימוקים.

הרצאה זו דנה בעיקר בשינויי דפוסי החיים הכלליים והיהודיים שנגרמו כתוצאה מטכנולוגיה חדשה. רבני הדורות הוכרחו מכורח המציאות להתעמת עם שינויים אלו שסיכנו שמירת מצוות כהלכה, בעיקר שמירת שבת. פן אחר, שלא אדון בו כאן היום, הוא שימוש בטכנולוגיה המאפשרת קיום מצוות למהדרין.¹

נדון בשלוש דוגמאות (case histories) המתייחסות לשינויים ולמהפך חברתי דתי מרחיק לכת שנגרמו על ידי המהפכה התעשייתית והחברתית: 1. קיום תעשייה בבעלות יהודית ותחזוקתה בשבת באמצעות שטר מכירה; 2. אפיית מצה על ידי מכונה אוטומטית; 3. שעון שבת והשלכותיו.

כל אחד מהמקרים המתוארים להלן הביא לשינויים מרחיקי לכת בחיי היהודי הפרטי והקהילה היהודית. הוויכוח בין גדולי התורה באותם הימים היה איך להתייחס לשינויים אלו, האם יש להתנער מהם, או האם יש להשתמש בהלכה, בפסיקה, אחרי דיון מעמיק, כדי לאפשר ליהודי שומר מצוות לחיות בעולם מודרני, להיות שותף מלא בחיים הכלכליים והתעשייתיים. ויכוח זה נמשך עד היום הזה והוא הנושא של הרצאתי.

ב. שטר מכירת עסקים בשבת²

בימי הביניים התעשייה לא היתה מפותחת. יהודים לא מצאו את פרנסתם בתעשייה, למעט בתעשייה זעירה. לא התירו ליהודים לרכוש אחוזות גדולות, הדורשות עבודות הכרחיות בשבת. יום מנוחה בארצות הנוצריות היה יום ראשון. יום המנוחה של היהודים היה שבת. הרחוב היהודי היה שקט בשבת ומשום כך היה היכר גדול בין הרחוב היהודי והרחוב של הגוי.

המצב התחיל להשתנות בימי המהר"ם מרוטנבורג (במאה ה-14). אולם הבעיות החרפו בזמן הט"ז (במאה ה-16), ועוד יותר בזמן הנודע ביהודה (במאה ה-18). בעקבות המהפכה התעשייתית, הביא התיעוש החדש לשינוי בדפוסי הפרנסה של הגויים ושל היהודים גם יחד. בתחילה השינויים היו אצל יחידים בלבד.

1 זאב לב, "המדע בשירות ההלכה", תורה שבעל פה, כז (תשמ"ד).

2 נעזרתי בספרו של פרופסור י" כץ, גוי של שבת, ירושלים תשמ"ד.

פרנסת היהודים היתה קשה ודחוקה במיוחד בארצות הנוצריות. כך היה בגליציה, בליטא, בגרמניה ובארצות אחרות באירופה. קיסר אוסטריה יוזף השני העניק ליהודים זכויות חדשות. הוא התיר להם לרכוש מן המושלים המקומיים אחוזות שלמות, אפילו כפרים שכללו כל הציוד, הבהמות, המכשור, וגם הפועלים המשועבדים. ניתן ליהודים גם לרכוש זיכיון בענפי מסחר ותעשייה. המצב השתנה ללא הכר אחרי המהפכה ב-1848 בארצות שונות. יהודים קיבלו אזרחות בארצם וניתנו להם זכויות וגם שוויון מסויים. הותר להם לקנות זיכיון להפעלת תעשיות חדישות שדרשו רצף עבודה כולל עבודת שבת. הסיבות לרצף עבודה לא היו תמיד טכנולוגיות. לפעמים הממשל או המושל הכריחו את היהודים לתת את השירות הנדרש בשבתות בגלל שהאוכלוסייה הנוצרית דרשה את המוצרים בשבתות. הממשל גם היה מעוניין לגבות מסים מהפעילות בשבת. בלי פעילות מסוימת בשבתות, יהודים לא יכלו להשתתף בכלכלה החדשה. שאלות שמירת שבת בפרהסיה לא הצטמצמו רק ליחידים, אלא נעשו נחלת הכלל.

אביא מספר דוגמאות:

1. תעשיות הזכוכית בעיר קושטא: אי אפשר היה אז, וגם היום קשה ביותר, להפסיק ייצור זכוכית בבית חרושת בלי לגרום נזק בלתי הפיך. היה צורך להעסיק לא־יהודים בייצור ובאחזקה של בית חרושת לייצור זכוכית גם בשבת. ללא הפעלה רצופה של המפעל במשך כל ימות השבוע היתה פרנסתו של היהודי בסכנה.

2. ייצור משקאות חריפים כגון יי"ש: זיכיון זה היה מותנה בכך שהבישול — הזיקוק — ייעשה גם בשבת. זיכיון למכירת היי"ש היה מותנה בפתחת העסק ומכירת היי"ש בשבת. ביום ראשון החנויות היו סגורות על פי חוק המדינה, לכן קנו הגויים את המשקה בעיקר בשבת. הממשל או המושל (כמו ממשלתנו היום) גבו מכס על כל בקבוק שנמכר, ולכן היו מעוניינים שגם בשבתות תהיינה מכירות. זיכיונות אלו נתנו פרנסה חשובה להרבה יהודים.

3. בית חרושת לטחינת קמח; ייצור ומכירה של טבק: גם כאן גבה הממשל מסים — אחוזים ממחזור המכירות. זיכיון ניתן רק למי שהתחייב שמכירות תהיינה בשבת.

4. חכירת כפרים שלמים על ציודם והצמיתים המשועבדים: זו היתה בעיה סבוכה. אי אפשר להשבית כפר שלם שרובו גויים בשבת. שביבת בהמות הכפר בשבת היתה בלתי אפשרית, האחוזה תפקדה כמו בימות החול, כמוכן על ידי עבודה של גויים.

5. בנקאות: יהודים קיבלו רשיון לפתוח "לעהן-בנק", בנק להלוואות. הבנק היה חייב להיות פתוח גם בשבת לפי תנאי הרשיון, מכיון ששבת הוא יום עסקים רשמי. אי אפשר לנעול את הדלת בפני הלווים ביום עסקים של הגויים. הבנק של היהודי פעל לפעמים בדירתו הפרטית, אמנם בכניסה נפרדת, ושמו של היהודי התנוסס על שלט הבנק. כולם ידעו שהבנק שייך ליהודי והוא פתוח בשבת.

בכל הדוגמאות דלעיל ניהל גוי של שבת את העסק בשביל יהודי. הוא היה אחראי לניהול שוטף ותקין בתנאים מגבילים. סגירת המפעל התעשייתי או העסק ליומיים נחשבת להפסד מרובה. יתר על כן, היהודי עלול לאבד את מקור פרנסתו. יחד עמו גם שאר הפועלים היהודים היו מקפחים את מקום עבודתם ופרנסתם. איך פתרו הרבנים את השאלה הסבוכה של עבודה בשבת על ידי גוי בשביל היהודי? הפתרון המקובל היה להעביר את הניהול של העסק לידי גוי של שבת. הגוי זכה בכל רווחי השבת והיהודי הפסיד את הרווח הגדול של מכירות בשבת. כאן המקום להזכיר שבהלכה מבדילים בין "מניעת רווח" ל"הפסד" או

ל"הפסד מרובה", אולם הגבולות בין שני המושגים לא תמיד ברורים. ברוב המקרים ההפסד היה מרובה עם סכנה של ביטול הזיכיון.
 יוצא אפוא ששינויי הכלכלה והטכנולוגיה הביאו דפוסי עבודה ופרנסה חדשים לתושבים. הם שינו את החיים הדתיים לבלי הכר. נכון שהיהודי בעצמו ובגופו לא חילל שבת, אבל שבת היתה מחוללת ברחוב היהודי. בית חרושת של יהודי, הנושא את שמו, פעל בשבת. כך גם אחוזת היהודי, כלומר בהמותיו ופועליו (עבדיו) הנוכרים, עבדה בשבת בניגוד לפסוק מפורש "לא תעשה כל מלאכה אתה בנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך" (שמות כ, י').

אין פתרו חכמינו ז"ל את הבעיה מבחינת הלכתית? ישנן שתי אפשרויות: לאסור על היהודים להשתלב בחיי הכלכלה המודרניים החדשים, דבר שיקפח את פרנסתם של יהודים רבים, או למצוא דרך הלכתית, פתרון הלכתי. רוב הפוסקים הלכו בדרך השנייה.
 ההיתר המקובל מיוסד על פסק של המהר"ם מרוטנבורג שעבר אחר כך שינויים. המהר"ם מרוטנבורג התיר ליהודי "ממונה על המכס" להעסיק גוי של שבת במקומו. פסקו מוזכר בשו"ע והורחב ע"י הרמ"א ועוד יותר על ידי הט"ז.
 כך כתב המהר"ם מרוטנבורג (מהדורת כהנא, מוסד הרב קוק, חלק א, פסקים ומנהגים קצ"ד):

על אודות היהודים הקונים מכסיים (משכירים) [ושוכרין] להם הנוכרי לקבל מכס בשבת. ונראה דבקיבולת מותר ... אבל בשכירות אסור ... והיכי דמי קיבולת גבי מכס? כגון שהשכירו כך לכשתגבה בה "ק" ליטרין אתן לך כך וכך ואם ת"ל שיש לחלק בין הנך שאין ישראל קובע מלאכתו לנכרי לעשות רק בשבת, ובנדרון זה שקובע לו ליטול המכס בשבת, מ"מ נראה להביא ראיה להתיר ... אבל לישוב אצל הנוכרי המקבל את המכס אסור.

כך גם נפסק בשו"ע (או"ח רמד ס"ק ו). על זה הוסיף הרמ"א (וראה גם רמ"א סימן רמה, ג):

וכן יוכל להשכיר המכס לכל השבתות לעכו"ם והעכו"ם יקח הריווח של שבתות לעצמו. ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה דמקום פסידא כה"ג לא חששו. וישראל הממונה על המטבע של המלך דינו כמו הממונה על המכס, ואע"פ שמשמיעים קול בשבת בהכאת המטבע.

אמנם הוסיף הרמ"א:

ויזהר שלא ישב הישראלי אצל העכו"ם בשבת כשעוסק במלאכת במטבע או בקבלת המכס.

אלא שהט"ז הרחיב את ההיתר (ס"ק ז וראה גם ס"ק ו):

אבל אם אינו יושב שם אלא כדי לשמור את העכו"ם שלא יגנוב, אלא יניח לתיבה המכס מה שיקבל — מותר.

תנאי הזיכיון במקומות שונים היה שהמוכס צריך לגבות כסף ולכתוב קבלה גם בשבת. הט"ז התיר לעשות זאת על ידי גוי, גם כשהיהודי היה נוכח בשבת. אם היהודי לא יפקח היה חשש שהגוי הגובה את המכס עלול לרמות והיהודי ייענש.

ההיתר מבוסס על תנאים אלו:

1. יש הפסד מרובה או אבדן פרנסה, ולא רק מניעת רווח.
2. הגוי מקבל אחריות מלאה כבעל בית. עליו מוטלות כל הפעולות בשבת כאילו העסק הוא שלו. בקיבולת (קבלנות) כל הרווח של שבת הוא של הגוי.
3. אין איסור מראית-עין במקום פסידא.
4. אין חשש שאורחים יהודים יחשדו שהפעלים הם שכירי יום של היהודי. האורחים יחשבו שהכל נעשה על דעת הרבנים.

דרך זו של פטיקה התאימה לבודדים. לאחר האמנציפציה ולאחר מהפכת 1848, התרבו המקרים שיהודים השתמשו בהיתר זה. אבל הם כבר לא היו מוכנים לוותר על הרווח הגדול של פעילות תעשייתית או מסחרית של שבת, שהיה בדרך כלל יום הפדיון הגדול. לאחר זמן מה, ההיתר של קיבולת (קבלנות) נעשה פיקציה.

כך נולדה גישה מהפכנית בדמות "שטר מכירה". העסק או המפעל נמכר לגוי לכל השבתות וימים טובים. שטר מכירה מיוחד הוכן אצל הרבנים המחמירים ביותר. בין הראשונים שהתירו שטר מכירה היו הרב שלמה קלוגר מברודי,³ והרב אברהם תאומים מבוטשאטש בעל חסד לאברהם.⁴ תהודה גדולה קיבל היתר של שטר מכירה כאשר הרב האדמו"ר מצאנז, רבינו חיים הלברשטאם,⁵ שסמכותו כלמדן וכאדמו"ר היתה גדולה, הצטרף לרבנים שהתירו כתיבת שטר מכירה. רבים התחילו להשתמש בו מכיוון שסמכותו של רבי חיים מצאנז, כרב וכאדמו"ר וכמחמיר, היתה מכרעת ומרחיקת לכת (כנו, האדמו"ר יחזקאל הלברשטם, התנגד בחריפות להיתר זה).

דוגמה של שטר מכירה היא של בעל דברי חיים, הרב חיים הלברשטאם (בסוף סימן ז בדברי חיים או"ח).

היהודי משעבד את הגוי על ידי הלוואה עבור הזיכיון או המכירה לשבתות וימים טובים כך שרוב הרווח של הפדיון ביום השבת חוזר בצורה זו או אחרת ליהודי. יתר על כן, על אף שהעסק או הכפר נמכר לגוי לשבתות, לא רשאי הגוי לשנות דבר בניהול העסק או הכפר. ברור שזו מכירה בדרך של הערמה.

השאלה המתבקשת היא מה החידוש ההלכתי הגדול בשטר מכירה? מה ההבדל בין שטר מכירת חמץ, שגם בו יש הערמה מסוימת אבל מותרת ומקובלת על כלל ישראל, לבין שטר מכירה של בית חרושת לשבת? מבחינה הלכתית גרידא, לכאורה אין הבדל. להיפך: מכירת חמץ עוקפת איסור דאורייתא של חמץ בפסח, ואילו פעילות גוי עבור יהודי בשבת אסורה רק מדרבנן.

ההבדל הוא בתהודה הציבורית. בית חרושת פועל בפרהסיה ומשנה את הרחוב היהודי, משנה את הצביון של השבת, בעוד שמכירת חמץ נתפסת כדבר פרטי, שאינו משנה את דפוסי החיים של הרחוב היהודי. הכל יודעים שבית החרושת הוא בבעלות יהודית והוא מופעל בשבת כמו בחול. רוב הרווח הגדול מפעילות בשבת הוא של יהודי. העיירה היהודית כבר לא שוכתת בשבת. מטעם זה קשה להתיר הערמה שמחללת את השבת בפרהסיה.

- 3 שלמה קלוגר, ובחרת בחיים, סימן מג, סד, סה. בסימן סה כתב: "ההיתר שכתבתי הוא ברור ואין להרהר אחריו והלואי היה בזה היתר גמור לקוני כפרים ועירות...".
- 4 אברהם תאומים, חסד לאברהם, לבוב תרי"ז, ח"א, כ.
- 5 דברי חיים ח"א ז, ח"ב או"ח כב. היתר כבר ניתן לפני זה בשנת 1856 על ידי הרב שאול נתנון מלבוב.

ומה בעניין הרווח של שבת? ז"ל הרב שלמה קלוגר: "באיסור שכר שבת לא דברתי כי בלאו הכי בזמן הזה נעשה כהיתר גמור... וטעם הרב נראה לי דכיון דלדבר מצווה מותר ליטול שכר שבת כמ"ש בס' ש"ו וא"כ סומכין על הי"א המבואר ברמ"א ס' רמ"ח דבזמן הזה אף להולך לסחורה הוי דבר מצוה דפרנסתו קשה ומותר ליטול שכר שבת". אגב מבואר כאן שפרנסה גם נחשבת כמצווה.

אמנם היו רבנים, בעיקר בהונגריה, שהתנגדו לחידוש הלכתי זה. הם סברו שמוטב שיהודים לא יתעסקו ברכישת תעשיות או בחכירת אחוזות. אבל היה גם טעם נוסף להתנגדותם. הם חששו שהאמנציפציה ושוויון הזכויות עלולים להביא להתבוללות. רבנים אלו טענו ששטר מכירה הוא רק תחילת הדרך. בסופו של עניין, היהודים יהיו מעורבים עם הגויים בחיי יום יום. לא יהיה היכר בין יהודי לגוי וקדושת השבת תעלם.

טענה נוספת הועלתה והיא חילול השם. חנות או בית חרושת סגורים ביום ראשון, יום המנוחה של הגוי, אבל פתוחים ביום המנוחה של היהודי. נגד הטענה הזאת השיב הרב קלוגר: "על זה נאמר אל תצדק הרבה ולא נחמיר יותר מאבותינו שהתירו הערמה... ולא חששו כלל לשחוק הצדוקים שהיו בימיהם".

אל נחשוב שבעיה זו אינה קיימת גם היום. הרב משה פיינשטיין ז"ל המליץ על סוג של שותפות ומעין שטר מכירה ליהודי חרדי שקנה מפעל גדול שמוכרח לעבוד בשבת (כנראה מפעל גדול מאוד של ייצור נייר). מדובר כאן בתאגיד (corporation) שבו היהודי מחזיק ברוב המניות. הרב פיינשטיין מתיר לסדר שטר מכירה על ידי סידורים מיוחדים ובעיקר שהמנהל הכללי יהיה גוי ויהיה שותף בשבת.

לסיכום: שטר מכירה שינה את תרמית העיירה היהודית. המתנגדים ראו בו סכנה של חילול שבת בפרהסיא על ידי הערמה וגם התחלת הדרך להתבוללות.

ג. אפיית מצות על ידי מכונה

במשך אלפי שנים אפו יהודים מצות בעצמם. כל משפחה אפתה את כמות המצות הדרושה לה באופן פרטי בתנורים פשוטים. גידול האוכלוסיה בערים ובעיירות לא אפשר לקיים את המסורת הזאת. הוקמו בתי חרושת קטנים לאפיית מצות יד, כמו שמקובל היום בכמה מקומות בארץ, אולם נשמעו תלונות רבות על טיב המצות. מצאו שהפועלים אינם מדקדקים כראוי בכל החומרות, עד כדי כך שלפעמים היה חשש שהמצות מכילות חמץ. הכתב סופר, הרב אברהם בנימין סופר, בדק בעצמו את אפיית מצות היד בעירו. הוא ראה את סוג הפועלים (היו שם גם גויים בגלל שהיה מחסור בכוח אדם יהודי) וטיב הלישה והאפייה, והגיע למסקנה שיש חשש לאיסור חמץ מן התורה במאפיות מצות יד כאשר נאפות בהן מצות בכמויות גדולות לפי שיטות האפייה הישנות. לכך צידד בהקמת מכונת אפייה בעירו פרשבורג.

המהפכה התעשייתית הביאה איתה אפשרות של בניית מערכת כמעט אוטומטית לאפיית מצות. בתחילה הבצק נילוש על ידי אדם, אבל יותר מאוחר גם זה נעשה על-ידי המכונה. האפייה עצמה היתה אוטומטית על ידי מכונה בסרט נע (המכונה הופעלה על ידי קיטור). הרב יוסף שאול נתנזון (נאטהנזאהן), רבה של לבוב, היה בין הראשונים שהתיר לאפות מצות על ידי מכונה, ואישר בנייה של מכונה בעירו. תוך זמן קצר הקימו מכונות כאלו בווינה, בברלין, בפרנקפורט, בהמבורג (הרב יעקב עטלינגר, הרב יצחק רב במברגר),

בפרשבורג (הכתב סופר), באנגליה, בצרפת וגם בקרקא. בירושלים, מאז הרב שמואל סלנט ז"ל, אכלו הפרושים רק מצות מכונה. כך נהג גם הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל.⁶ את הגל של ההתנגדות למצות מכונה הרימו הרב שלמה קלוגר והרב מרדכי איטינגא, גיסו של הרב שאול נתנון. אחריו החזיקו רבנים מפורסמים כגון הרב האדמו"ר חיים הלברשטאם מצאנז. רוב האדמו"רים החסידיים התנגדו למצות מכונה. המהרש"ם התיר על אף שהיה חסיד.⁷

ההתנגדות ההלכתית של הרב שלמה קלוגר התבססה על שלוש נקודות, שתיים מהן נוגעות לדין כאן.

1. אפייה במכונה אוטומטית גוזלת פרנסתם של עניים. פרנסתם תלויה בעבודה המזדמנת בפסח. זו טענה הנשמעת גם היום על ידי יושב ראש ההסתדרות מר פרץ או השרה לשעבר דליה איציק נגד כלכלת השוק. טענה חברתית זו אינה עומדת במבחן. בסופו של עניין כלכלת השוק מנצחת ואי אפשר לעצור התפתחות טכנולוגית.⁸
2. אפייה אוטומטית דומה לאפייה של חרש שוטה וקטן. חסרה אפייה "לשמה" ואולי גם כוח גברא. טענה זו היא חשובה לכל פיתוח של מכשור של גרמא. כלומר, לדברי ר' שלמה קלוגר, תוצאות המאחרות, הלא מיידיות, של פעולת האדם הלוחץ על מפסק חשמלי אינן מתייחסות לאדם עצמו. הן אינן נחשבות כתוצאות ישירות מפעולת האדם שלחץ על המפסק החשמלי, אלא רק גרמא. המצות אמנם נאפו ואולי הן כשרות, אבל יהודי לא אפה אותן. כוונתו לשם מצווה בזמן שמפעיל את המכונה אינה עוזרת. לכן המצות אינן כשרות למצות מצווה של ליל הסדר. לעומת זאת, קבע החזון איש שחרישה הנעשית במכונה אוטומטית בשמיטה, גם כאשר אדם רק מפעיל טרקטור והוא בעצמו אינו עושה פעולת חרישה, כל הפעולות של הטרקטור בהמשך מתייחסות אליו⁹ (שאלה האם פעולות של מכשירי גרמא מתייחסות ישירות לאדם או לא, היא שאלת יסוד בכל מתקני גרמא. לכן נעשה מאמץ גדול על ידי הרבנים של שני המכונים [מכון מדעי טכנולוגי לבעיות הלכה וצומת] למנוע גרמא רגילה ותוקנו המצאות

- 6 שנה לפני מותו של הגרש"א ביקרתי אצלו בחול המועד פסח וראיתי בפרחדור מצות יד. שאלתי אותו ממה הוא אוכל מצות יד, שהרי ידעתי שאכל מצות מכונה. ענה לי שאם יהיו לו בבית רק מצות מכונה הנכדים לא יאכלו אצלו.
- 7 סיכום של המתנגדים פורסם בקונטרס: מודעא לבית ישראל, משנת תרי"ט: תשובות מגאוני ורבני הדור לאסור המצות אשר בצקם נערך ע"י מאשינע על חג הפסח, למען ידעו בית ישראל להזהר ולעמוד על נפשם, שלא יכשלו ח"ו מחשש איסור חמץ בפסח, והחשש איסור ברכה לבטלה, וינהגו כימי עולם וכשנים קדמוניות. נדפס בפקודת...בקש"ת מוהר"ר שלמה קלוגר נר"ו מבראדי.
- 8 סיבות המתירים נדפסו באותה השנה, תרי"ט, בשם קונטרס ביטול מודעה: ...ולמען ידעו בית ישראל כי לא דברו נכונה (=האוטרים) ומעשה המאשינע יפה וכשירה ונקיה לעשות בה מצות לפסח. נקבצו ובאו גאוני ארץ במכתבם אשר הריצו אל כבוד אדונינו מורינו ורבינו הגאון המובהק רשכב"ה מו' יוסף שאול הלוי נאטהנזאהן אב"ד דק"ק לבוב והגליל להודיע להני אדם עדיפותה מהותה נקייתה וכשרותה.
- 9 במכתב אחד של הגאונים המתירים להגאון הרב שלמה קלוגר טען הכותב קצת בעוקצנות: מאוד אני תמה לפי טעמו שעניניהם של עניים נשואות לזה, למה לא יאסר המאשין שנתחדש להדפסת ספרי קודש, שהרבה פועלים בטלים ממלאכתם בעבור זה. ואולי גם הוא חלילה נכשל בזה והדפיסו על המאשין. חזון איש אר"ח סימן לו, אות ב. יודע אני שיש לחלק בין מצוות חיוביות כגון אפייה לשמה ובין איסורים לענין גרמא. אע"פ כן המדקדק יראה שהשאלה היא יסודית, והיא האם תוצאות מאוחרות מתייחסות לאדם כאילו עשה את כל המעשה או גרמא בלבד.

זי כי
זותר
בזמן
אגב

זוטב
נוסף
'בנים
ם עם

יום,
הרב
ולא

ג של
ראה:
חזיק
עיקר

ז של

יושה
ם את
כמה
אינם
חמץ.
ראה
לישה
:אשר
וכונת

מטית
ל-ידי
ל ידי
התיר
כונות
(גר),

טכנולוגיות כגון הסרת מונע וכדומה, כך שמעשה התחלתי לא יביא לתוצאות מיידיות, אלא סוף תוצאות לבוא). על כל פנים, גם לשיטות המחמירים, מצות מכונה הן כשרות לאכילה בתנאי שהמכונה נבנתה לפי כל כללי ההידור אבל לא יוצאים בהן לפי שיטתם במצות מצווה. (יודע אני שיש הבדל בין מצוות חיוביות כגון אפיית מצה לשם מצווה ובין מניעת חילול שבת. אבל אם מתעמקים נראה שהבעיה היסודית של התייחסות של פעולה התחלתית המותרת לתוצאות שנעשו בשבת אחר כך עדיין קיימת).

3. תיקונים במכונות האפייה. במכונות הראשונות היו באמת בעיות טכניות רבות. לחסידים חשוב שהמצה תהיה עגולה. קשה לתכנן מכונה שהמצות תצאנה עגולות. האופה היה חותך את קצוות הבצק של המצה המרובעת לפני שהבצק נאפה, והשתמש בשיריים של הבצק כדי לאפות מצות נוספות, לכן היה חשש של חימוץ. היו בעיות טכניות נוספות, כגון חימום של הבצק על ידי הולכת חום של המתכת. היום רוב הבעיות הטכניות נפתרו, אם כי רוב המצות הן מרובעות.¹⁰ (אמנם יש להיזהר ולא להכליל. במכונות חדשות עלולות להופיע שאלות של חימוץ שלא היו במכונות ישנות. לכן יש לבדוק כל מכונה בדיקה יסודית על ידי מומחים). מצות מכונה היום יותר כשרות. יש פחות חשש של חימוץ מרוב המקומות שאופים מצות יד. רוב החסידים אוכלים גם היום רק מצות יד. אולי הסיבה העיקרית היא שהאדמו"ר מצאנו וגם הרבי מסוכטשוב אסרו באיסור חמור לאכול מצות מכונה.

סיכום: אנו רואים שכורח המציאות האובייקטיבית חייב שימוש בטכנולוגיה חדישה, במכונה אוטומטית, כדי לאפות כמויות גדולות של מצות. המסורת של אלפי שנים שכל משפחה אופה בעצמה את המצות התבטלה כמעט כליל. זה שינה תהליכי אפייה שהראשונים לא חלמו עליהם. זה מהפך טכנולוגי אדיר בשיירות שמירת המצות. אין שום ספק שאי אפשר היום לספק מצות ליהודים במקומות שונים ברוסיה או במקומות שונים בארה"ב או בקנדה בלי מצות מכונה.

ד. שעון שבת והשלכותיו

שעון שבת הוא אב טיפוס של שימוש בטכנולוגיה למטרת נוחיות בשבת. הרבה פיתוחים חדשים בטכנולוגיה, כגון מחשב או רובוט, הם כמובן מה תולדות של שעון שבת. המחלוקת בין המשיבים המתירים והאוסרים שימוש בשעון שבת מבטאת היטב את הדילמה שאנו דנים בה כאן, את החיוב והשלילה.

שעון שבת מפעיל מפסק חשמלי, סגירת מעגל חשמלי או פתיחתו. השעון מופעל לפני שבת. בדרך כלל המטרה היא להדליק תאורה או לכבות אותה או להפעיל תנור חימום או לכבות את החימום בשעות מסוימות. הפעלת שעון שבת היא חידוש שלא מוזכר בש"ס. במסכת שבת בתלמוד בבלי (שבת יח) ובתלמוד ירושלמי (שבת פרק א הלכה ה) מתוארים בתי חרושת שביצוע של המלאכות בהם מתחיל לפני שבת והתהליך ממשיך ברצף בשבת.

10 הגרשד"א ביקש ממני מספר שנים להיכנס למאפיית כהן־הלפרין כדי לבדוק את סדרי האפייה. הוא ביקש ממני לשפר במידת האפשר את סידורי המאפייה. כשעליתי בשנת תש"י ביקרתי ברוב המקומות שאפו מצות יד בירושלים וחשכו עיני.

להתו
התנא
הוא י
חדש
שימו
ב
פרימ
ירדמ
הזה
הקפו
בישו
סידור
ט
גאון
אחד
אחר
שבר
אפע
ט
טכנו
של
מלא
משו
ד
רק
לעכ
לחכ
(בע
אחו
נימו
ז
חך
לא
11
12
13
14
15

להתחיל תהליך זה לפני שבת מותר לכתחילה אע"פ שהמלאכה ממשיכה להעשות בשבת. התנאי היחיד המגביל את ההיתר הוא שהתהליך לא יעשה רעש גדול. שימוש בשעון שבת הוא שונה. אמנם שעון שבת הופעל לפני שבת, אבל השעון מפעיל בשבת מלאכה אחרת, חדשה. זה אינו המשך של הפעולה שהתחילה בהיתר לפני שבת. זה החידוש הגדול של שימוש בשעון שבת.

בפרנקפורט, בצעירותו של החתם סופר, השתמשו בחורי ישיבה בשעון שבת פרימיטיבי.¹¹ היה מקובל שבחורי ישיבה למדו בליל שבת עד שעה מאוחרת. כדי שלא ירדמו בזמן הלימוד הכינו קפה. הם הכינו חוט ארוך שהדליקו לפני הדלקת הנרות. החוט הזה בער מספר שעות עד שהגיע לערמה קטנה של עצים. נדלקה מדורה, שבישלה את הקפה ושתו אותו. (אני מניח שהקפה היה כבר מבושל לפני שבת, כך שהיה בישול אחר בישול). מטרת "שעון שבת" זה היא בישול ולא תאורה. (אין לי ספק שהיום היו אוסרים סידור זה, ואולי אפילו יש אומרים שחייב חטאת).

שעון שבת להפעלת תאורה או לכיבוייה, בבית כנסת או בבית פרטי, הותר על ידי מספר גאונים וביניהם הרב שאול נתנוזון¹² ומהר"ם שיק,¹³ מבחירי תלמידיו של החתם סופר. כל אחד מן המתירים בנימוק הלכתי משלו. לפעמים רב אחד סותר את נימוקי ההיתר של רב אחר, אבל מביא ראיות אחרות להיתר. רובם מתירים שימוש בשעון שבת למטרת עונג שבת. לא ננתח כאן את כל עשרות התשובות שנכתבו בהיתר השימוש בשעון שבת. סיכום אפשר למצוא בספרי מערכי לב.¹⁴

שימוש בשעון שבת הוא חידוש הלכתי וטכנולוגי אדיר. ממנו נובעות אפשרויות טכנולוגיות אחרות, כגון שימוש במחשב שהופעל לפני שבת. מחשב במובן מה הוא אוסף של מיליוני שעוני שבת. גם שימוש ברובוט (גולם) שהופעל לפני שבת למטרת עשיית מלאכות דאורייתא או להפעיל או להפסיק בית חרושת שלם בשבת הוא מעין שעון שבת משוכלל.

הוויכוח הגדול בין האחרונים הוא האם אפשר להפעיל שעון שבת למטרות אחרות ולא רק בשביל תאורה בבית הכנסת או בבית. יש תקדים הלכתי לזה. ביום כיפור התירו אמירה לעכ"ם כדי שידליק לפני נעילה נרות בבית הכנסת. הותר גם שימוש במשרתות נוכריות כדי לחמם חדרים בשבת בחורף. כל הפעולות האלו הותרו לשם מצווה, לשם עונג שבת. (בעניין חימום יש להתחשב בכלל שכולם חולים לגבי הצינה). הרב משה פיינשטיין ורבנים אחרים התנגדו לשימוש בשעון שבת למטרות אחרות פרט למצוות עונג שבת.¹⁵ מתוך נימוקי האוסרים והמתירים נראים בבירור החיוב והשלילה בשימוש בטכנולוגיה חדישה. הרב משה פיינשטיין זצ"ל אמנם התנגד בחריפות לשימוש בשעון שבת למטרות אחרות חוץ מתאורה. כך כתב אחרי שלא מצא מקור לאיסור בש"ס או בפוסקים: "דבר שראוי לאסור ובזמן התנאים בודאי היו אוסרים להפעיל שעון שבת לפני שבת כדי שהמלאכה

11 ירושת הפליטה סימן ז.

12 שואל ומשיב, מהד"ת סימן ה.

13 מהר"ם שיק, ארי"ח סימן קנז.

14 מערכי לב, עיונים ובירורים בשימוש מיכשור חשמלי מודרני בשבת, הוצאת מוסד הרב קוק תשנ"ו, פרק שישי עמ' ריג-רלו.

15 אגרות משה, ארי"ח, חלק ד סימן ט.

תתחיל בשבת ודומה לאמירה לעכו"ם". על זה הגיב לי הרב שלמה פישר שליט"א: אולי ההפך, בזמן התנאים היו מתירים.

הרב מרדכי יעקב ברייש, רב מובהק בציריך, העיר הערה חשובה שכתובה ברגישות נפלאה: ¹⁶ "בזמן שהטכניקה צועדת כך צעדים קדימה, ויוכל היות בימים רבים, לסדר חנות גדולה ע"י אוטומט וטונבאנד שהחנות תפתח מאליה לשעה הנדרשת, והקונים יבואו לשם כשאין שום איש בשם, רק ע"י סיועי בטעכניק של אוטומט ושאר אמצעים וכדומה ויסתדר בכל בשם, התחלק הסחורה לקונים תמורת מעות שהם נותנים בשם, ואם נזלזל בקדושת שבת בהתירים של טעכניק משום שהכל נעשה מעצמן, יוצמח מזה חילול שבת גדול, שאדם בשבתו בביהמ"ד או על ידי שולחנו של סעודת שבת ומנגן זמירות שבת לכבוד שבת, ועסקו שלו עובר בפרהסייה בשבת במקח וממכר עבירו, זה כבר אינו שבתון, ובכל אופן מעובדין דחול או מראית העין בפני ע"ה שלא ידעו דיני תורה לא יצאנו". הגדרתי את זה "אמנם ניצלנו על ידי הטכנולוגיה החדשה מלעבור על שמור את השבת לקדשו, אבל זכור את יום השבת לקדשו לא קיימנו".

כשהוקם המכון המדעי הטכנולוגי, שהרב לוי יצחק הלפרין שליט"א עומד היום בראשו, קיבלנו מכתב חריף מהרב חיים שאול קרליץ ז"ל, בנו של הרב מאיר קרליץ ז"ל. הוא כתב לי שהוא מתנגד באופן עקרוני להקמת המכון ופעילותו. אסור לפי דעתו להשתמש בהמצאות כגון מתג גרמא או המצאות טכנולוגיות אחרות המאפשרות לכאורה לשמור שבת בתעשייה או בבתי חולים. עניתי לו בעדינות אבל גם בחריפות שיש בעיות הצריכות פתרון שהזמן גרמו ואי אפשר להתעלם מהן. הזמנתי אותו להצטרף למכון במשכורת מלאה. ביקשתי ממנו שהוא יתעמת וימצא פתרונות לפי שיקול דעתו ולפי שיטתו והשקפתו. קל לבקר אחרים, כתבתי לו, אבל גם עליו החיוב להתמודד עם המציאות למצוא דרך איך לחיות היום בעידן הטכנולוגי. הוא לא ענה לי מכיון שלא היתה לו תשובה. לעומת זה בין המתירים היו שלושה גדולי עולם: החזן איש והרב שלמה זלמן אויערבך, זכרונם לברכה, והרב יוסף שלום אלישיב.

בהיותי יושב הראש הראשון של המכון המדעי הטכנולוגי הצגתי לפני רבניו של המכון שאלה הלכתית: האם מותר לעשות מלאכה דאורייתא בשבת בתנאים מסוימים על ידי סוגים שונים של גרמא? כדי להמחיש שאלה זו הצגתי מכשיר מעשי. יש תא פוטואלקטרי בצד אחד של כניסה למלון ומנורה בצד השני של הדלת. חסימה של האור על ידי עוברים ושבים גורמת לכך שהדלת נפתחת. האם מותר לעבור את פתח המלון? במידה שיש איסור, האם מותר אם משנים את פעילות המנורה כך שתשדר פולסי אור בהפסקות ולא ברצף? רבני המכון חיברו חוות דעת הלכתית. לפי עצתי הבאנו את חוות הדעת לרב אלישיב. הרב אלישיב ענה שאינו שולל שימוש בפתרונות טכנולוגיים. הוא אינו יכול כרגע להתעמק ולפסוק את השאלה ההלכתית שהיא בסיסית, תקדימית, ושיש לה השלכות לדורות. הוא עסוק בכתיבת תשובות בבית הדין הגדול. לכן הוא המליץ שנפנה לשלושה רבנים שנקב בשמם. אם רבנים אלו יסכימו לחוות הדעת של המכון אין לנו לחשוש עוד, ומותר להפעיל טכנולוגיה חדישה זו. כאמור הוא לא פסל עצם השימוש בטכנולוגיה חדישה למטרות שאינן קשורות לעונג שבת או לשם מצווה.

החזן איש ניסה לפתור את בעיית החליבה בשבת על ידי יהודים. הוא התיר לקיבוץ חפץ

חיים להפעיל מכונת חליבה על ידי שעון שבת בתנאים מסוימים. (אגב, הגרשז"א התנגד לנימוקי ההיתר של החזון איש, אבל אין כאן המקום להסביר התנגדותו ההלכתית). החזון איש נתן מכספו כדי לקנות את מכונת החליבה הראשונה בארץ בשביל הקיבוץ. אמנם יש נימוק להקל בחליבה בשבת משום צער בעלי חיים, אבל חשוב לדיון כאן שחליבה של מאות פרות בשבת ברפת זו תעשייה גדולה ולא רק פעולת יחיד בחדרי חדרים. מכונת החליבה מופעלת על ידי שעון שבת. חוץ מן הטיפות הראשונות שהולכות לאיבוד, מותר לשווק את כל החלב שנחלב בשבת ביום ראשון. הרווח הכספי של חליבה בשבת לא הלך לאיבוד.

החזון איש גם התיר באופן עקרוני להפעיל שעון שבת למטרת חימום אוכל בשבת. הוא אמנם אסר מסיבה אחרת, טכנית. תנורי חשמל לפי שיטתו הם לא גרופים וקטומים. אבל הבישול עצמו לא נאסר.

הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל האיץ בי מספר פעמים למצוא פתרון טכני למרכזת טלפונים, כדי שאפשר יהיה לטלפן בשבת לרופא עבור חולה שאין בו סכנה. (באותם הימים נדלקה נורית להט חשמלית במרכזייה כאשר טילפנו, היה חשש של איסור דאורייתא. היום המצב הוא שונה ואין שם נורית להט). בקשתו ממני היתה לנסות לשנות את המרכזייה כך שהאיסור בשיחה טלפונית בשבת יהיה רק איסור דרבנן. הוא גם הדגיש שחשוב מאוד למנוע מיהודים איסורי דאורייתא כשמשוחחים בשבת בטלפון.

לפני מספר שנים פורסמה התנגדות מפורשת ביותר, בעיקר נגד הפעילות של המכון המדעי הטכנולוגי לבעיות ההלכה, שנוסחה על ידי שמונה רבנים, כולם מבני ברק (ראה עמ' 96).

בין החתומים רבנים ידועים כגון הרב דוד לנדו, מחשובי ראשי הישיבה בישיבת סלובודקה, הרב גדלי' נדל שאינו מכהן כראש ישיבה, ומתפרנס מעבודת כפיים. אחרי מותו של החזון איש ראו בו האיש שיכול להמשיך הנהגתו של החזון איש. יש לשים לב גם מי הם הרבנים שלא חתמו על הכרוז בבני ברק. לא חתמו הרב א"מ שך זצ"ל, ראש ישיבה בישיבת פוניבז', לא הרב ואזנר וגם לא הרב ג' קרליץ. בירושלים לא הצטרף לחתימה ולו רב אחד, אפילו לא אחד מרבני העדה החרדית.

הכרוז כתוב כמובן בלשון ישיבתית ויש לפרש אותו בהתאם לכך. יש בו הערות עוקצניות שמטילות ספק במניעים של רבני המכון המדעי הטכנולוגי להלכה ובגדולתם התורנית (בלי לנקוב בשמם), אך יש בו גם הערות ענייניות. החלק הראשון של הכרוז מתייחס לשימוש במכשור המבוסס על כוח שני, או גרמא. לפי דעת החתומים על הכרוז זו תחבולה כדי לעקוף איסורי דאורייתא של מלאכות שבת. שימוש במושגים כאלו עלול להרוס את קדושת השבת. עוד טענה: הרי ידועים לכל למדן מושגים הלכתיים אלו ולא רבני המכון המציאו אותם, אם כן — למה לא השתמשו בהם בדורות הקודמים? טענה זו מופרכת שהרי בדורות הקודמים לא היתה קיימת טכנולוגיה המאפשרת שימוש במושגים אלו. יש במסמך גם התקפות אישיות על טוהר הכוונות של רבני המכון. יש גם טענה שאנשים מן השורה ישתמשו בהמצאות אלה כדי להרוס את השבת ולא לשמור על קדושתה.

הקצף יצא במיוחד נגד שימוש בטכנולוגיה בבתי חולים כגון בית חולים שערי צדק או בבתי מלון, במקום שימוש בגוי של שבת כמו שהיה מקובל עד אז. (אגב, הבעיה של שימוש בגוי בשבת לשם כתיבה של דו"חות רפואיים ומרשמי תרופות בבתי חולים התריפה

באנו בזה למען קדושת השבת ושמירתו, כאשר נמצאו כאלה אשר משתמשים בהמצאות שתחת להריסת השבת ועקירתו, אם בטענת כח שני, או שני גרמות וכדומה, וכאלו לא היו יודעים מעולם המצאה של כח שני או גרמא, חוק החדות לטכנולוגי המחדשת מצאה... ובעוד בדברי חז"ל מצאנו שגורו וחזרו וגורו להוסיף בשביתת השבת, אף בדברים שאין בהם סרך מלאכה כלל, הנה באו כיום להחט ולעקור הכל, ולאפשר עשיית כל המלאכות בתחבולות שונות, וכדומה דרכה רופפים נמצאים בדורינו, אשר שאיפתם לפתור בעיות ההלכה במקום לקיימם, והם קופצים על המציאות זאת, אשר תחת להמנע מליט מלאכות בשבת הנה אפשר לעשותם, ולהיות ככל הנריים. אלא שבמקום לכתוב בעט היו פלונית צריך להשתמש בעט היו אחרים, וכן אפשר לדבר בטלפון ולנסוע לחמם מים ולבשל וכו', אלא שצריך לזה כלים מיוחדים וכדומה, והנה תסתיים שמירת השבת ברכישת השכלולים הנדרשים וכו' לא.

אוי לנו שכך עלתה בימינו.

ושמא תאמר הרי יש בזה תועלת למנוע חילול שבת דאורייתא במקום פיקו"נ, מי בקש זאת מידם, הרי אף בשאפשר ע"י שינוי איכא פלוגתא אם ראוי לשנות כדאיתא בשו"ע או"ח סי' שכ"ח סי"ב (ובמ"מ פ"ב מה"ש ד"א), ועיי'ש במ"ס ט"ק לו. ומה יתרון למנוע את המותר, בשעה שזה הופך לפתחון פה לרופפים ולקלים למנייהם, להחזיר את האסור, ולעשות שבתן חול.

על כן באנו בזה להחזיר בשער בת רבים ביד התחבולות הטכנולוגיות אסורות, ואין בהם כו"ל לחקל על שום מלאכה, וכל המשתמש בהם הרי"ו מחלל את השבת, וגם יש בזה מעין ח"ה, בעשיית שביתת השבת פלסתר.

ב"ה הסדרים משמ"ה

א.ל.	אורי' ליוב	גדלי'	דוב	החנה
שטיגמן	אברהם	נרד	לגרו	שמירא
החנה	משה	יצחק	רמאל	יצחק
ביאור	דרייטש		וטרמן	

מאז פרוץ האינתיפדה. יש חשש, אמנם קטן, שלא תמיד נכתבו הוראות של הרופא באופן מדויק על ידי גוי של שבת, אלא הושמטו הוראות או הוכנסו במתכוון שינויים מסויימים. הם מביאים ראייה לדבריהם משולחן ערוך. במקרה של פיקוח נפש, מובאת מחלוקת בית יוסף והרמ"א האם עדיף לעשות מלאכות בשבת על ידי שינוי, בתנאי שזה לא יגרום לעיכוב כלשהו בטיפול בחולה, או לעשות את המלאכה דאורייתא כרגיל, בעצמו. הם מציינים

שאפילו בפיקוח נפש יש מחמירים ומעדיפים לעשות מלאכה על ידי שינוי, ולמה להפוך את האסור למותר על ידי תחבולות? (אגב הט"ז חולק על הרמ"א בחריפות וסובר שאסור לעשות מלאכות על ידי שינוי במקרה של חולה מסוכן. יש לעשות כל מלאכה לפי הדרך הרגילה וביעילות המרבית). אני בעוניי לא מבין את ההשוואה. פיקוח נפש דוחה את השבת ולכן מותר לעשות את המלאכות למטרת הצלת חיים, אבל עדיין אלו מלאכות דאורייתא שהותרו או נדחו. לעומת זאת, עשיית מלאכה ע"י כוח שני או גרמא דגרמא אינה נחשבת כמלאכה כלל ולא כמלאכה שהותרה. כך פסק המשנה ברורה (ביאור הלכה ס' שלד סעיף כב): "גרם כיבוי מותר, ולא דווקא כיבוי שהוא מלאכה שאינה צריכה לגופה דאפילו כל מלאכות הדין הוא". על כל פנים המסקנה של הרבנים היא שיש איסור להשתמש בתחבולות הטכנולוגיות, וכל המשתמש בהן זה מחלל שבת וגורם למעין חילול השם.

חזרנו לנקודת המוצא בדיוננו לגבי המתירים והמתנגדים להיתרים בשימוש בטכנולוגיה חדישה או בהלכה עצמה. הרבנים שהתנגדו לשטר מכירה או למכונת מצה ניסחו התנגדותם בנימוקים הדומים לכרוז זה. רבנים החתומים על הכרוז מתנגדים למכונים שרוצים לפתור בעיות שהזמן גרמן. אין הם מציעים פתרון. הם גם לא חולקים שמכחינה הלכתית טהורה מותר להשתמש בשטר מכירה או בטכנולוגיה חדישה לפי תנאים הלכתיים מוגדרים. הנימוקים הם בעיקר אידיאולוגיים-הלכתיים או חברתיים. יש פחד משינוי של המבנה המקובל של הרחוב הדתי. החשש העיקרי הוא חילול שבת בפרהסייה תחת מטרייה של הלכה. אמנם יש סיבה אמיתית לחשש זה. הבעיות הן במיוחד בחברה שבחלקה הגדול אינה דתית וגם אינה רגילה לחשיבה הלכתית. יש גם הפחד הסמוי מההשכלה שעשתה שמות במחנה הדתי. הדוקיום בין דתיים ולא דתיים הוא רופף ומקשה למצוא פתרונות מקובלים. חלק מרבנים אלו מתנגדים לדוקיום בין שני חלקי החברה הישראלית.

טכנולוגיה חדישה היא חלק מאורח חיים וצריכים להתמודד אתה, ואי אפשר לחסום אותה. היא מתפתחת בקצב מסחרר. כל תקופה מביאה אתה שאלות חדשות. החכם מתמודד אתן עוד לפני שהבעיות מתעוררות. בריחה מן המציאות אינה משנה את המציאות. כתב הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק: "אני מאמין באמונה שלימה, שזאת התורה ניתנת לקיום, לגישום ולביצוע מלא בכל מקום ובכל זמן, בכל המערכות החברתיות, הכלכליות והתרבותיות; בכל הנסיבות הטכנולוגיות ובכל התנאים הפוליטיים".¹⁷ ואני מדגיש: בכל הנסיבות הטכנולוגיות ובכל התנאים הפוליטיים. חוששני שמי שמתעלם ממציאת פתרונות אפשריים הוא ממחוסרי האמונה, כאילו הוא סבור שהתורה אינה מאפשרת לחיות כיהודי חרדי בכל הנסיבות הטכנולוגיות שמשנות עם הזמן. יש בו פגם באמונה הצרופה.

17 יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, חמש דרשות, ירושלים תשל"ד, עמ' 111-112.